

УДК 378.147

Л.Г.КОЖЕДУБ,
кандидат педагогічних наук
(м.Київ)

Лінгвостилістичний аналіз німецькомовних драматичних творів у процесі підготовки майбутніх філологів

У статті розглянуто особливості лінгвостилістичного аналізу німецькомовних драматичних творів у процесі формування іношомовної компетенції в читанні у майбутніх філологів. Акцентовано увагу на особливостях аналізу мовного матеріалу та засобів зображальності драматичних художніх творів. З'ясовано об'єктивні складності структурно-сислової організації драматичних творів з метою пошуку шляхів подолання труднощів студентів у процесі глибокого і всебічного усвідомлення ідейно-естетичної цінності художнього твору. На конкретних прикладах досліджуються особливості лінгвостилістичних засобів німецькомовних драматичних творів. Висвітлено підходи до вивчення художнього тексту з метою аналізу лінгвостилістичних засобів німецькомовних драматичних художніх творів і подолання суб'єктивних складностей студентів старших курсів у процесі іношомовного читання. Визначено перспективи підвищення якості підготовки майбутніх філологів в аспекті навчання іношомовного читання.

Ключові слова: аналіз художніх творів, драматичний твір, майбутні філологи, іношомовне читання, художній текст.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Підвищення якості професійної підготовки майбутніх філологів у контексті європейських вимог передбачає пошук нових підходів до методики викладання іноземних мов. Сучасні вимоги чинної Програми [7, с.130] щодо розвитку вмінь старшокурсників у процесі навчання читання пов'язані з розумінням більш складних художніх текстів (ХТ). Драматичний твір (ДТ) вважають найскладнішим серед літературних жанрів, оскільки єдиним засобом змалювання дійових осіб у ДТ виступає їх власне мовлення (монологи, діалоги, репліки) і вчинки, які вбирають у себе все те, що могло б бути повідомлено про них автором у розповідних жанрах літератури. Тому виникає необхідність розглянути особливості організації ДТ для пошуку шляхів подолання труднощів студентів у процесі читання для вирішення завдань формування іношомовної компетенції в читанні у мовних вищих навчальних закладах (МВНЗ). Сукупність зазначених чинників зумовлює **актуальність статті**.

Аналіз сучасних лінгвістичних і методичних досліджень дає змогу зробити висновок про високий лінгвостилістичний потенціал ДТ, проте проблема об'єктивних складностей та, відповідно, суб'єктивних труднощів студентів під час читання ХТ, особливо на старшому ступені навчання у МВНЗ, розроблена недостатньо. Такі висновки були зроблені нами на основі досліджень І.Ф.Борисової, Н.В.Возненко, М.Н.Горюнової, І.С.Грибчук, А.Б.Кошляк, Н.А.Мостова, G.S.Amir та ін., у яких науковці вивчали лінгвостилістичні особливості німецькомовної драматургії ХХ століття. Більшість дослідників аналізують окремі мовні явища в ХТ (Е.М.Антипенко, Я.А.Баран, К.Ю.Голобородько, Н.А.Лебедева, О.А.Леонт'єв, Ю.М.Лотман), а також розглядають проблему визначення складності ХТ (Т.О.Вдовіна, Г.А.Гринюк, М.В.Ляховицький, Я.А.Мікк., Ю.О.Тулдава, В.С.Цетлін та ін.). Вивчення наукових джерел свідчить про те, що можливості використання аналізу лінгвостилістичних засобів драматичних ХТ у процесі формування німецькомовної компетенції в читанні потребує більш детального дослідження.

Формулювання цілей статті... **Метою статті** є дослідження можливостей використання аналізу іношомовних ДТ у процесі формування компетенції в читанні у майбутніх філологів, уточнення об'єктивних складностей драматичних ХТ та передумов подолання труднощів студентів у процесі читання для вирішення завдань формування іношомовної компетенції в читанні у студентів старших курсів мовних вищих навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу... У процесі проведення комплексного лінгвостилістичного аналізу ДТ необхідно вивчати всю систему мовностилістичних засобів у створенні художніх образів певного літературного твору. Тільки цілісний системний вияв комплексу мовностилістичних засобів у створенні системи художніх словесних образів надасть повну лінгвостилістичну картину тексту ДТ [2, с.7]. Саме це й становить основний вихідний принцип лінгвостилістичного аналізу тексту ДТ.

Існують наступні підходи до вивчення ХТ: 1. Лінгвоцентричний (співвідношення «мова-текст»). Логіка базується на вивченні функціонування мовних одиниць та категорій в умовах

художнього тексту. 2. Текстосцентричний (текст як автономне структурно-сміслові ціле без співвідношення з учасниками літературної комунікації). Текст розглядається як цілісний завершений об'єкт дослідження, при цьому окремо виділяються семантика і граматики тексту. 3. Антропоцентричний (співвідношення «автор-текст-читач»). Пов'язаний з інтерпретацією тексту в аспекті його породження (позиція автора) і сприйняття (позиція читача). 4. Когнітивний (співвідношення «автор-текст-позатекстова діяльність») [2, с.8]. Розкриття засобів зображальності та аналіз мовного матеріалу сприяє глибокому і всебічному усвідомленню ідейно-естетичної цінності ХТ. Отже, *головна мета лінгвостилістичного аналізу* – вивчення виражальних засобів мови у ХТ.

Грунтуючись на лінгвістичних дослідженнях О.М.Антипенко, Я.А.Баран, І.О.Безкровної, Т.О.Вдовіної, І.Р.Гальперіна, М.Н.Горюнової та ін., ми з'ясували, що ДТ містить у собі мовні засоби, які притаманні різним жанрам художньої літератури. Репліки персонажів у ДТ носять як діалогічний, так і монологічний характер, ДТ містить всі типи реплік, які зустрічаються в діалогах епічного твору (репліки-стимули, репліки-реакції, репліки-думки, репліки-судження тощо) [5, с.7–8]; віршовану і невіршовану мову. Розглянемо мовні засоби драматичних ХТ, аналіз яких сприяє розумінню ідеї ДТ.

Мовні алогізми є засобом спонукання до роздумів та потребують аналітичного сприйняття у процесі читання. Алогізм ґрунтується на порушенні принципів формальної логіки і може бути як лексичного, так і лексико-синтаксичного характеру. Рідше алогізм може виникнути в поєднанні речень. В сучасній літературі алогізм є одним із важливих засобів гумору і сатири. Алогізмам може бути притаманний елемент абсурду, який виникає в результаті використання багатозначності слів [3, с.111–116]: «Ich bin so unschuldig, dass ich verhaftet war» [6, с.79]. («Я настільки невинний, що мене заарештували»).

Словесні парадокси містять у собі великий філософський смисл, що стимулює логічне мислення. Словесний парадокс – це вислів, що розходиться з традиційним уявленням. Інколи висловлена думка заперечує загальноприйняті уявлення чи норми, що виробились у процесі суспільно-історичного розвитку [2, с.136–139]: «– Wenn ihr nicht arbeiten wollt, könnt ihr nicht betteln» [6, с.65]. («– Якщо ви не хочете працювати, то ви не зможете й жебракувати»).

Аналіз *метафор* у процесі читання спонукає студентів до розкриття і осмислення інформації, сприяє розкриттю підтексту та визначенню головної ідеї ХТ. Розуміння метафори вимагає від читача «розгадування», оскільки ґрунтується на переносному вживанні слів на основі аналогії та порівняння. Адекватне розуміння переносного значення слів корелює з поняттям багатозначності слів, що слід враховувати при створенні вправ.

Сприйняття *фразеологізмів*, в яких не порушено поєднання слів, як правило, не викликає у читача труднощів [4, с.54], проте відіграє важливу роль у процесі вилучення естетичної та соціокультурної інформації з ХТ. Наприклад: традиційна форма фразеологізму «Das lass mir nur machen. Geld regiert die Welt» [6, с.36]. – «Ordnung regiert die Welt». Така заміна викликана загальною ідеологічною спрямованістю драматичного твору.

Іронія часто використовується для характеристики персонажів, сприяє проникненню в духовний світ персонажів, викликає естетичне задоволення. Іронія – це «така форма вираження думки або твердження, коли слово чи вислів набувають протилежного буквальному смислу значення або ж заперечує його» [3, с.143]: «Sein Leben hängt an einem brüchigen Fädchen. Und was hat er im Kopf, der Bursche? Mädchen» [6, с.67]. («Його життя висить на волосині. А що у хлопця в голові? Дівчата»). *Несподіване закінчення висловленої думки* вимагає осмислення подій та вчинків персонажів, прогнозування подальших подій. Кінець висловленої думки суперечить тому, що стверджувалося на початку, що має здивувати читача та спонукати його до роздумів: «So, eine Verbrecherschlampe ist sie geworden. Das ist schön. Das ist angenehm» [6, с.33] («Он в яку повію вона перетворилася. Це добре. Це приємно»).

Порівняння доповнюються у ДТ розгорнутим, стимулюючим мислення поясненням [3, с.146], що сприяє розумінню підтексту: «Einige glückliche Unternehmungen, und wir können uns auf ein kleines Landhaus zurückziehen, ebensogut wie Herr Shakespeare, den unser Vater so schätzt» [6, с.35] («Декілька вдалих справ, і ми зможемо переїхати в маленький замський будинок, такий же гарний, як у пана Шекспіра, якого так цінує наш батько»). *Вставні слова та вирази*, які зустрічаються в мові персонажів ДТ, не мають безпосереднього зв'язку з контекстом [3, с.149]. Це, зокрема, питальні слова або вирази: «Warum?», «Habe ich recht?», вставні слова: «tatsächlich», «eigentlich», які закликають читача до роздумів над висловленою думкою. *Реалії* сприяють вилученню соціокультурної інформації, відтворенню в читача відчуття місця подій та часу, в який відбуваються події, що потребує відповідних фонових знань. Крім того, у ДТ широко використовується прийом контрасту, побудований на *антитезі* семантичних значень певних слів та словосполучень, аналіз яких дозволяє зрозуміти прихований зміст ДТ: grünes Wasser der

Themse (зелені води Темзи) та Leute fallen um (люди гинуть), schöner Sonntag (чудова неділя) та toter Mann (мертвий чоловік) тощо [6, с.7]. Так автор демонструє невідповідність між реакцією суспільства на вчинки злодія.

Структура ДТ також підлягає аналізу у процесі читання. Мовлення в драмі структурно й функціонально відрізняється від мовлення в ХТ інших жанрів: прологи, епілоги, вставні пісні, чергування прози з віршем, авторські ремарки, які переривають послідовний хід розвитку подій, розкривають авторське бачення. Завдяки цьому читач має можливість *проаналізувати конфлікт в драмі «вслід за автором»*. Спостерігаючи за розвитком конфлікту, читачі дістають уявлення про героїв, мотиви їх вчинків [6, с.162], що сприяє розумінню головної ідеї ХТ. Розглянемо структурні особливості ДТ. *Пролог* – це окремий розділ або глава ХТ, завдяки якому читач дізнається про ті факти і ситуації, що мали місце задовго до початку подій, що описуються в творі. Пролог у ДТ служить для повідомлення читачеві тієї проблеми, яка вирішуватиметься в драмі, що спонукає його до більш уважного сприйняття. *Епілог* закликає читача до критичного осмислення ХТ, спонукає сформулювати свою власну думку з проблеми конфлікту. *Чергування прози з віршованою формою* також виконує в ДТ важливі функції. Одноманітний діалог не спонукає читача до аналізу та раціонального мислення, бо присипляє його увагу та гальмує пильність. Але застосування прози і віршованої форми в ДТ має певну систему і закономірність. Віршем, як правило, говорять персонажі, які підлягають аналізу з боку читача [3, с.182–183], на що слід звернути увагу студентів. Чергування прози з віршем сприяє розумінню авторської позиції щодо зображуваних героїв та їх вчинків. *Коментуючі ремарки* – це своєрідні монологи від автора, які за своєю суттю є лінгвістичними засобами «епізації» драми, тобто своєрідною монологізацією діалогічного тексту твору. «Монологізація» – це прагнення автора сказати від себе більше, ніж це можуть зробити персонажі в діалогах [3, с.9]. Функція коментуючих ремарок полягає не у попередньому переказі наступної сцени, а у коментуванні очікуваного змісту. Тексти цих настанов часто не є контекстуально синонімічними до тексту сцени, а постають, скоріше, контекстуально антонімічними щодо нього [1, с.10–19]. Коментуючі ремарки за своїм змістом значно відрізняються від авторських вказівок щодо оформлення сцени та гри акторів: «Die Bande kehrt zurück, die Herren tragen jetzt elegante Abendanzüge, bewegen sich aber leider im folgenden nicht dementsprechend» [6, с.19]. Вживаючи слово «leider» («на жаль»), автор демонструє своє ставлення до зображуваних подій. Завдяки коментуючим ремаркам автор отримує можливість «втручатися» в художню дію і безпосередньо (експліцитно), а не лише через художні образи (імпліцитно), давати свою оцінку зображуваним подіям, підсумовувати та коментувати їх, спонукаючи тим самим читача до аналітичного сприйняття тексту та даючи можливість зрозуміти задум автора. *Вставні пісні* (хори і зонги) є різновидом коментуючої ремарки. Вони виконують функцію коментування подій ДТ, їх оцінки, закликають до раціонального мислення, до критичної думки стосовно зображуваного. Вставні пісні служать для того, щоб прокоментувати важливий факт, подію, направити критичні роздуми читача правильним шляхом [3, с.176–179]. Вставні пісні сприяють розумінню подій драми, авторської оцінки, закликають до раціонального мислення, до критичної думки стосовно зображуваних подій.

У процесі лінгвостилістичного аналізу ДТ розумінню ХТ сприяють фонові знання, які ми розглядаємо як науково систематизовані знання інформаційно-культурологічного характеру. Фонові знання і за змістом, і за функціональним призначенням відрізняються від системи історико-літературних, теоретичних і літературно-критичних знань, від міжпредметних знань й літературознавчого коментарю та визначаються індивідуальними особливостями студентів, рівнем їхнього літературного розвитку.

Висновки... 1) Драматичні твори мають низку специфічних особливостей, які зумовлюють складності розуміння та вимагають лінгвостилістичного аналізу у процесі читання; 2) ДТ відзначаються широким спектром ЛЗ, які можуть бути притаманні ХТ різних літературних жанрів, що дає можливість уточнити та узагальнити об'єктивну складність і суб'єктивну трудність німецькомовних ХТ у процесі лінгвостилістичного аналізу; 3) адекватне розуміння ХТ у процесі лінгвостилістичного аналізу вимагає від студентів оволодіння певними фоновими знаннями та історично-культурними реаліями.

Подальші дослідження проблеми лінгвостилістичного аналізу драматичних творів та подолання об'єктивних складностей німецькомовних драматичних творів будуть спрямовані на пошук найбільш раціональних шляхів формування готовності студентів до самостійного пізнання у процесі читання, а також шляхів розвитку культури аналізу лінгвостилістичних засобів різножанрових ХТ.

Список використаних джерел та літератури:

1. Возненко Н. В. Стилістика сонгів у Бертольда Брехта : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Возненко Наталя В'ячеславівна. – Запоріжжя, 2002. – 186 с.
2. Волкова М. Ю. Особливості лінгвостилістичного аналізу художніх творів / М. Ю. Волкова // Вісник СевНТУ : зб. наук. праць / СевНТУ ; ред. М. С. Колесов. – Севастополь : Вид-во СевНТУ, 2010. – Вип. 102 : Філологія. – С. 6–11.
3. Горюнова М. Н. Лингвостилистические особенности немецкоязычной драматургии XX столетия : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Горюнова Марина Николаевна. – К., 1996. – 150 с.
4. Грибчук І. С. Очуження та мовно-художні засоби його вираження в п'єсах Бертольда Брехта : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Грибчук Іван Семенович. – Львів, 1972. – 220 с.
5. Нифака Т. П. Обучение эстетико-стилистическому анализу художественных текстов: (старший этап языкового вуза, английский язык) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Т. П. Нифака. – К., 1992. – 192 с.
6. Brecht B. Die Dreigroschenoper / Bertolt Brecht. – Leipzig : Verl. Philipp Reclam, 1968 – 2. Aufl. – 128 S.
7. Curriculum für den sprachpraktischen Deutschunterricht an pädagogischen Fakultäten der Universitäten und pädagogischen Hochschulen / [Verf. N. Borisko]. – К. : Ленвіт. – 2004. – 256 с. – (німецькою мовою).

Аннотація

Л.Г.Кожедуб

Лингвостилистический анализ немецкоязычных драматических произведений в процессе подготовки будущих филологов

В статье рассмотрены особенности лингвостилистического анализа немецкоязычных драматических произведений в процессе формирования иноязычной компетенции в чтении у будущих филологов. Акцентировано внимание на особенности анализа языкового материала и средств изобразительности драматических произведений. Выявлены объективные трудности структурно-смысловой организации драматических произведений с целью преодоления трудностей студентов в процессе глубокого и всестороннего осознания идейно-эстетической ценности художественного произведения. На конкретных примерах исследуются особенности лингвостилистических средств немецкоязычных драматических произведений. Освещены подходы к изучению художественного текста с целью анализа лингвостилистических средств немецкоязычных драматических произведений и преодоления субъективных сложностей студентов старших курсов в процессе иноязычного чтения. Определены перспективы повышения качества подготовки будущих филологов в аспекте формирования компетенции в чтении.

Ключевые слова: анализ художественных произведений, драматическое произведение, будущие филологи, иноязычное чтение, художественный текст.

Summary

L.G.Kozhedub

Linguistic-Stylistic Analysis of German-Language Drama during Education of Future Philologists

The article describes the features of the German-speaking linguistic-stylistic analysis of drama in the making of foreign language competence in reading in future philologists. Special attention is paid to the analysis of the linguistic features of the material and means of fine drama. The objective difficulties of the structural and semantic organization of dramatic texts were clarified to overcome the difficulties of the students in the process of deep and thorough understanding of the ideological and aesthetic value of the literary text. By specific examples studied linguistic-stylistic peculiarities of the German-speaking drama. Covered approaches to the study of a literary text to analyze the linguistic-stylistic means German-dramas and overcome the complexities of subjective senior students in foreign language reading. The prospects of improving the quality of training of future linguists in terms of the reading competence formation were determined.

Key words: analysis of literary texts, dramatic text, future linguists, foreign-language reading, literary text.

Дата надходження статті: «22» січня 2013 р.